

NAGYENYEDEN

ÍRTA:

FOGARASI ALBERT

Jókai Mór a mai nemzedék emlékezetébe átszarmazott hagyományok és egy pár hiányos följegyzés szerint háromszor fordult meg Nagyenyeden az 1853-ik, 1873-ik és 1884-ik években.

A két első látogatásról még ama bizonyos legöregebb emberek sem tudnak mondani semmi bizonyosat. Tudtunkkal ő maga sem emlékezett meg egyikről sem valami írott följegyzésében. Pedig be sokat beszéltek neki azok a sötét, kormos falak, gyászos romok, melyekkel még 1853-ban a városkának legalább négyötöd része panaszkodott a rémes pusztulás borzalmairól. Ott maradtak a lelkében a fájdalmas benyomások; egyikmásk a kisegítő anachronismus útján belekerült „A nagyenyedi két fűzfa” c. gyönyörű elbeszélésébe, mely éppen ebben az évben jelent meg.

Biztosan nem állítjuk, de úgy sejtjük, hogy 73-iki látogatása összefügg az „Egy az Isten” c. regénye megalapozásával. Itt vezetett keresztül az útja a regény színhelyére a két szép unitárius községbe: Torockószentgyörgyre és Torockóra.

A harmadik látogatásáról, az 1884-ikiről már emlékezésünk és írott följegyzéseink is többet mondhatnak. Még élünk ketten-hárman, akik 41 esztendő immár homályosodó perspektíváján keresztül is még látjuk nemes alakját, amint a legélénkebb érdeklődéssel keresi fel az egykori „Erdély Athénjének” beszédes hagyományait, nemes lelke megittasul a „bethleni múzsák” százankint rajzó seregének látásán, az eltakarított utolsó romok helyén emelkedő új szárny „szebb jövőt, boldogabb idők eljövételét hirdető erős alapfalai” mellett. Szerette volna keblére ölelni „a hamvaiból immár kétszer is föltámadott phönixet”, megenni lelkével azokat a mérhetetlen kultúrkinccseket, „melyeknek szemlélése valóságos szellemi dorbézolás”. Mosolyogva látta a még csak egy éves új városházának homlokzatán a címerben kuksoló baglyot s háta mögött a két griffet, „gondolkodóba ejtette ezeknek talányos összekerülése”, mert ennek párját még sehol sem látta; nem tudott eltelni azzal a gyönyörű panorámával, melyet az Örhegy ormáról szemlélt: a völgy mélyén kanyargó Marost, a mellette emelkedő hegyoldalakon egymást követő falvak sorozatát, a csombordi, szentkirályi, gombási kastélyokat, megkérdezvén jelenlegi gazdáikat. Hát a Boronkayak ősfészkeből áll-e még valami Apahidán? kérdezte azután. Mi ott

a kíséretében csöndesen mondogattuk: ki tudja milyen új regények csirái szülemlenek most? . . . Aztán a nyugati hegysorra fordítá szemlélő tekintetét. „Székelykő, Pilis, Csáklyakő az összekötő, áthidaló kisebb hegyekkel, völgyekkel olyan képet mutatnak, monda, mint egy agyonütött és hanyattfekvő óriás.” „Bachus és kísérete sem tikkadnának el a szomjúságtól, jegyzé meg tréfásan, amint a szüretelők vidám zajától hangos szőlőhegyek hosszú sorára tekintett (október 21-dike volt); a tőlünk pár lépésnyire eső s még szedetlen szőlő mosolyogva kínálá neki aranszínű fürtéit. Meghajolt „Szőlőtőke Önagyása” előtt s hódolattal fogadá az ajándékot. Visszajövet visszaemlékezett az 53-iki ittléte alkalmával látott kápolnadombra, mely akkor s még azután is sokáig rendezetlen s bizony csak szemétkerakó helyként díszteleníté a város tőszomszédságát, de most már kedves és barátságos fasoraival nyugtatta meg a költő fájd lelkét az egykori hős diákokért, akiknek porló csontjai ott pihennek, még máig sem tudni, melyik részen. Felújult lelkében az 53-ban elbeszélésbe öntött „Nagyenyedi két fűzfa regéje”.

És most adjuk át a szót a nagyenyedi „Közérdek” c. hetilap akkori szerény krónikásának, ki a látogatás emlékezetét imigyen örökítette meg: (1884. okt. 26. sz.)

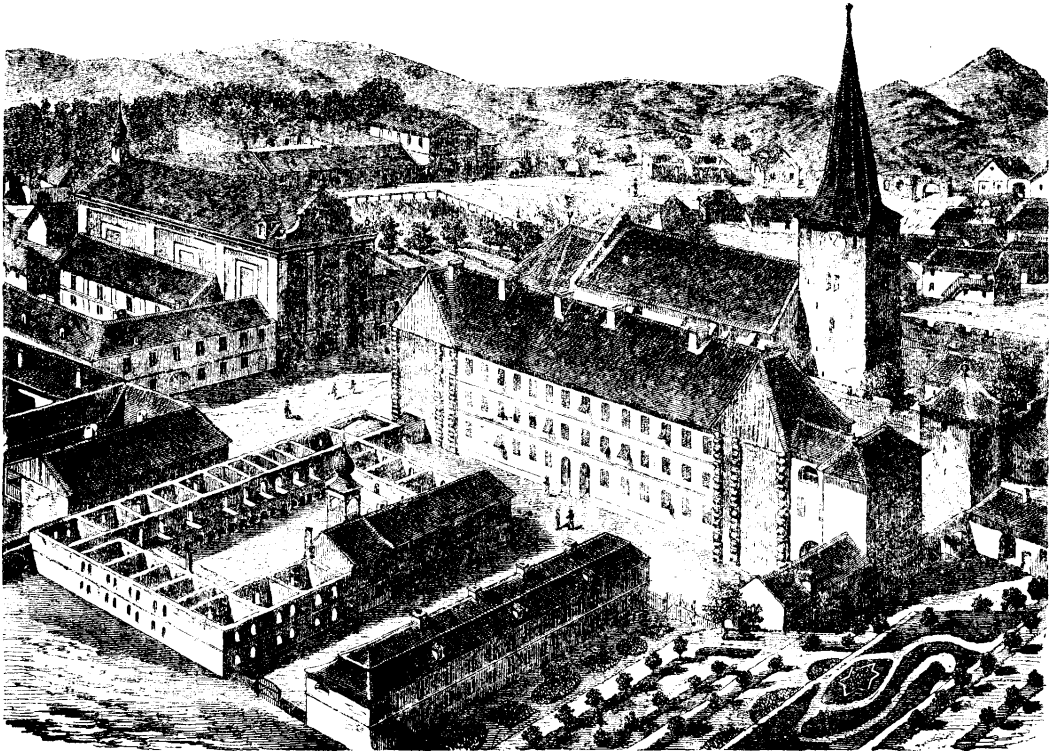
Jókai Mór.

Kedves vendégünk volt. Nagy tisztesség nekünk megemlékezni róla, Magyarország nagy fiainak egyik legkitűnőbbikéről. Ha nem is bír fejedelmi koronával, mégis nagy az ő hatalma, mely nem néhány mértföldre s pár ezer lélekre terjed. Egész birodalma van a szellemi hatás végtelen körében; milliokra megy azoknak száma, kik csodálják és tisztelik szellemi felsőségét. Van kincstára, gazdag fegyvertára. Fejedelem, első miniszter, hadvezér és kincstárnok egy személyben; kincseiből bőven osztogat mindenkinek s fegyverei előtt örömmel hajol meg mindenki, nem csak Magyarországon, hanem fel egész az északi pólusig s le a délszigetekig, ahol elméje ragyogd szüleményeit érteni, érezni és élvezni tudják. És ámbár rövid volt ittmulatása, de szellemének varázsa, mely oly lebilincselően hat gyönyörű műveiben, az élőszó közvetlenségével még inkább elragadott. Ép azért várva várjuk a pillanatot, midőn, ígérete szerint, ismét eljövend körünkbe. Eme lendületes bevezetön kívül a lap a következőkben számol be Jókai látogatásáról:

Jókai Mór Nagyenyeden.

Mily jó mégis a világ országútja mellett lakni az olyannak, kinek van szíve, lelke s jó magyar vendégszeretete. Bebetérnek hozzá, megpihennek kis

lakában; gazda és vendég különösen megszeretik egymást s az elválás sohasem történik anélkül, hogy a viszontlátás szíves ígérete mellett ne tegye oda a vendég: örömdben, bánatodban bátran fordulj hozzám, mindig otthon leszek számodra. Hátha még olyan valaki térül-fordul hozzánk, kinek mi mindnyájan lekötelezettjei vagyunk, kicsinyje, nagyja mind! Ilyen jó patrónus látogatott meg minket Jókai Mór személyében . . .

Nagyenyed az ötvenes évek elején

Jókai Nagyváradról jött. Kassán is megválasztatván képviselőnek, az ilyefalvi kerületről lemondott, de lemondását személyesen jelenté be választóinak. Itt Zeyk főispán Öméltósága fogadta s látta vendégül a 20-án este érkezett nagy férfiút. 21-én reggel már nemzeti lobogók hirdették az örömdetes hírt s midőn Jókai 10 óra körül a megyeházhoz ment, számos tisztelgő sietett, hogy láthassa s hallhassa az aranszájú költőt. Időközben megérkezett Visi Imre, a „Nemzet” szerkesztője is Budapestről, igen rokonszenves, értelmes ifjú férfiú,

Jókainak kedves embere. A bemutatkozások után mindjárt a tisztelgésekre került a sor. A megyei és városi tisztviselők élén Csató János alispán üdvözölte, a jeles törvényhozó pártolását kérve a sok csapás és veszteség okozta károk helyreépítésére.

Nagyon sajnáljuk, hogy gyorsírd hiányában Jókai szép válaszát csak töredékesen adhatjuk. Egyebek közt így szolt erős, csengő hangján, midőn Nagyenyed jelentőségét emelte ki: „A nagyenyedi collegium falai közül a székely ifjak s Erdély magyarsága vitte szét az országba azon kulturai műveltséget, mellyel egykor Magyarország fölött is állott”. A Nagyenyed s Alsófehérmegye fölött lezajlott pusztító viharokat érintve, nyomatékkal emelte ki, hogy: ha volt valaha nemzet életében méltó ok bosszú politikát üzni, úgy Nagyenyednél, ha azt üzte volna, teljesen igazolva lenne; de épen az bámulatos és megragadd, hogy ahelyett a megbocsátás terére lépett, azon halad folytonosan hazafi hivatással a haza boldogítására s e tekintetben Enyed példája a magyar politikának mintául szolgál. Járt még itt Enyed feldúlása után pár évvel felejthetetlen és megboldogult barátja, br. Kemény István társaságában, ki megmutogatta a vértől áztatott hantokat s helyeket. Nincs szó a látottak kifejezésére s az író, ha meg is írja e borzalmas látványt, az olvasd el nem hiheti, hogy megtörtént dolog. De hagyjuk ezt, folytatá, ilyesmiről nem lehet keserűség nélkül szólni s ezt tenni nem akarja. Mert nem mint ird, hanem mint politikus jelent meg, de visszajövend nemsokára legkegyelmesebb ura, a fenséges trónörökös felhívásából az irodalom terén korszakot alkotó ethnografikus munka érdekében, melybe Enyednek és környékének ismertetését Ő fensége bevételni kívánván, arra valószínűleg éppen az ő tolla lesz hivatva. Kedves szavakkal köszönte meg a megtiszteltetést s azután a tisztelgőkkel sorban kezét fogott.

Most a Bethlen-főiskola tanárai jöttek dr. Kovács Ödön rector-professor vezetése mellett, ki üdvözli a főiskola tanári kara nevében a nemzet nagy költőjét, a költőben elsősorban nem a művészt, hanem egy nemzet nagy nevelő-mesterét.

„Az iskolai tanulás nyújthat ismeretet, rendszert, mi az időkkel változik, de a maradandó kincset minden nagy nemzetnek, elkezdve a költők fejedelmétől, azon nagy szellemek adták, kiket Isten lelke ihletett, hogy az ősök erényeit, a honszerelmet, a férfibátorságot, a női erényt megragadd eszményképekben oltsák be egy nemzet fiaiba. Kívánja, hogy a költő, ki nemesen rajzolt eszményképeiben örökre élni fog e nemzetben, kedves élő egyéniségben is sokáig éljen közötté.”

Jókai válaszában kiemelte azon nemes és fontos hivatást, melyet a nemzet szellemi életének fejlesztésében a tanároknak kell teljesíteniök s magát is ezen fontos hivatás munkásának vallva, — megköszönte a tanúsított figyelmet.

Délben az új városháza díszes termében díszebéd volt a nagy vendég tiszteletére. Hogy mivel töltötte el, mire használta Jókai azt a pár órát, amely még az ebédig maradt a tisztelgések után, azt már láttuk. Mikor a díszebéd színhelyére belépett, a Rákóczy-induló és hosszantartó lelkes éljenzés fogadta. A harmadik fogás után a főispán emelkedett szólásra. Felköszöntőjét ezzel a meglepő kezdettel nyitotta meg: „Az ember pénzcsináló állat.” Aztán a különös kezdetből lefaragván az állati részt, félretévén a pénzt is, melyből Enyednek nem nagyon sok jutott, megmaradt a kezei közt az eszményített ember, kinek ő élő képmását látta Jókaiában, kiből kiragyg az aranytisza jellem, az országgyűlés hatalmas szónoka, a nemzet költője és a koszorús regényíró; őt illeti az első és legnagyobb éljen, rá emeli poharát. A megmegújuló éljenzések után Jókai emelkedett fel ünnepi csendben és várakozás mellett. Amint nagyjában emlékezünk, beszédének ilyen tartalma volt: Főispán ő méltósága, az én kedves barátom, bizonyos szobrászi tehetséget árult el, mikor a pénzcsináló állatból olyan művészi ügyességgel faragta ki az én csekély személyemet. Legyen meg a munkadíja hálás köszönetemben. Egyébiránt itt sok minden különösség kerül össze, melyből aztán kaleidoscopszerűen fejlődik ki az egységes szabályosság. Kezdjük csak az állatvilágon. Ott van elsőhelyen a két hattyú a kollégium címerében, nyakukon nyíllal átlóve. Ebben az állatban, tudvalevően nincs semmi kulturmomentum, ha nem számítjuk azt a misztikus tulajdonságát, hogy halála előtt éneken búcsúzik a világtól. És a Bethlen-főiskola címerében mégis kultur jelentésük kell, hogy legyen, ha nem pozitív, de negatív. Csokolódás közben érte szegényeket a végzetes nyílvesző. Az alapító fejedelem őslelke ma is nyílveszőképen találja azt, aki itt az iskola falain belül a csókot nem a múzsáktól kéri. Utánnok jön a bagoly. Ennél az állatnál már könnyű megtalálni a bölcseséghez való viszonyt, hiszen a tudományok, művészetek istennőjének, Minervának volt kedvelt állatja. Az a különös benne, hogy mindig csak éjjel jár és mégis a világosság symboluma. Legnagyobb a baj a két griffel és sphinxszel, melyeket az emberi fantázia teremtett. Az enyediéknél enyhítő körülmény, hogy az állati testre igen szép női fejeket alkalmaztak. Ennek a két állatfajnak az összekerülését az a körülmény magyarázza, hogy az építészeti bizottság a nekik szánt vezető szerepet elvette és a bagolynak adta, de hogy kárba ne menjenek, nekik is talált helyet. Majd megszokja őket a szem, gondolák. Na de annál kedvesebben hat a lépcsőház mennyezetén látható igazság istennője, aki bekötött szemével és sújtó pallo-

sával mindent rendbehoz. Ez a pallos nem támadást, hanem védelmet jelent; a másik kezében levő serpenyő az ipar és kereskedelem symbóluma. Ezek alapján fejtí ki Enyed hivatását s iránta való rokonszenvét. Háromszor iszik a magyar, monda, s ő három férfiúra üríti poharát, akik együtt őrzik a hattyúk, griffek, sphinxek, baglyak, meg az igazság nemtőjének együttes symbóluma alá foglalt nagy nemzeti érdekeket a városon és vármegyében. Főispán, alispán, polgármester, ilyen felfogással, csak személyben három, de általában egy s ő még felköszöntőben sem választja el őket. Rájuk emeli poharát. Aztán különböző érdemei és tulajdonságai szerint bontották ízekre Jókait s állították ismét össze megannyi felköszöntőben, hozzákapcsolva azt is, akit ő maga sem tudott soha másképen képzelni, mint énjének kiegészítő részét, feleségét, a nemzet nagy tragikai művésznőjét. Mikor aztán ezt a kimeríthetetlen felköszöntő tárgyat, nagy paradoxonnal, szellemi anyaguk egy kis részében feldolgozták, egymásnak fogtak s a Jókai érdemei mellett csendesen felsorolták egymás érdemeit is. Ez már így szokott lenni minden ilyen alkalommal, ahogy egy helyt Jókai is megjegyzi. Kellemesen és üdítően hatott a Visi Imre felköszöntője, melyben bámulatát és csodálatát fejezi ki, hogy az itteni intelligencia oly kitartóan, oly hangyaszorgalommal tartja fenn a közszellemet s mint a közszellem emelőire, a hölgyekre emeli poharát.

Ez nagyjában a Jókai harmadik látogatásának a története. A megígért negyedik, esetleg ötödik látogatását az enyediék messiási váradalmaik közé iktatták. Sohasem valósultak. Hisszük, hogy elmaradásuk nem Jókain múlt.